

**องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนกับการมีส่วนร่วม กรณีศึกษาเปรียบเทียบ
องค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน
โคกหนองโน จังหวัดมหาสารคาม**

**Local Network Organization with Participation: Case Studies of Kok Hinlard
Community Forest and Kok Nong No Community Forest, Maha Sarakham Province.**

ศรัณย์ เจริญศิริ¹ และทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์²

Saran Charoensiri¹ and Tippawan Lorsuwannarat²

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ **ประการแรก** เพื่อศึกษาที่มาและการรวมตัว ระดับและผลของการมีส่วนร่วม และ**ประการที่สอง** เพื่อเปรียบเทียบปัจจัยที่สนับสนุนการมีส่วนร่วม โดยศึกษากรณีองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน จังหวัดมหาสารคาม การศึกษาในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research methodology) ใช้วิธีการศึกษาจากข้อมูลเอกสาร (Documentary research) และศึกษาจากข้อมูลภาคสนาม (Field research) โดยวิธีการ สัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) และการสังเกตการณ์ (Observation) ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผลการวิจัยพบว่า

องค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน มีที่มาและการรวมตัวจากแกนผู้ริเริ่มการรวมกลุ่ม การได้รับผลกระทบจากนโยบาย/โครงการพัฒนา รวมไปถึงการมีจุดมุ่งหมายร่วมกัน และบทบาทสำคัญของ กลุ่มที่นำไปสู่การรวมตัวที่เป็นรูปธรรม โดยการมีส่วนร่วมขององค์กรชาวบ้าน อนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด อยู่ในระดับการมีส่วนร่วม ที่แท้จริงขณะที่การมีส่วนร่วมของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโนอยู่ในระดับการมีส่วนร่วมเพียงบางส่วน

ปัจจัยที่สนับสนุนการมีส่วนร่วมของทั้งสองพื้นที่ โดยทั่วไปมีลักษณะที่คล้ายกัน แต่องค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชน โคกหินลาดมีความชัดเจนในเรื่องตัวผู้นำองค์กร รวมถึงมีการบริหารจัดการองค์กรที่เป็นระบบ และมีความชัดเจนมากกว่า กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน

ข้อเสนอแนะ ควรเน้นกระบวนการการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ทั้งเพื่อการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาศักยภาพ ในด้านอื่นๆ ควรให้ความสำคัญกับการกำหนดรูปแบบการทำงาน โครงสร้าง บทบาทหน้าที่ และการบริหารจัดการองค์กร เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดทำแผนกิจกรรม การสนับสนุนช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก และการเชื่อมโยงกับ องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนอื่นๆ

คำสำคัญ : องค์กรเครือข่ายภาคประชาชน ; การมีส่วนร่วม ; จังหวัดมหาสารคาม

ABSTRACT

Three main objectives of the research were 1) to study the development of local network organization of Kok Hinlard community forest and Kok Nong No Community Forest, Maha Sarakham Province, 2) to assess the level and results of network participation in the two community forests, and 3) to work on a comparative study of the factors influencing network participation in the community forests. The qualitative research

¹ นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

² Ph.D. (Administrative Studies) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

methodology was employed for the study with documentary research, field research through in-depth interview and observation.

The research results showed that the establishment of the local network organization of Kok Hinlard Community Forest and Kok Nong No Community Forest, Maha Sarakham Province was caused by the government policy and local development projects, and the network organization was set up by key members of village conservation organization and community forest conservation groups who shared common goals for community forests. The network organization focused on full public participation in Kok Hinlard and Kok Nong No Community Forest. It was found that there was real participation in conservation of Koke Hinlard whereas Nong No Community Forest partly offered public participation to its members.

Factors influencing the network participation in two community forests were quite similar. However, the administration of Kok Hinlard Community Forest was clearer than that of Kok Nong No Community Forest because Kok Hinlard Community Forest obviously had the key leader of the organization with clearer systematic management than that of Kok Nong No.

Regarding suggestions, it is concluded that involvement of community members should be emphasized in solving the problems and other aspects of community development. A working system with clear structure, responsibility and organizational management should be set up to ensure effective planning of activities, acquiring support from external organizations, and connection with other public network organizations.

Keywords : Local Network Organization ; Public Participation ; Maha Sarakham Province.

บทนำ

ปัจจุบันปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องที่สำคัญและมีผลกระทบต่อประชาชนส่วนรวมเป็นอย่างมาก และมักจะเกี่ยวข้องกับโครงการหรือกิจการต่างๆ ของรัฐ นำมาซึ่งเหตุการณ์การรวมตัวกันของชาวบ้านเพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาความไม่เป็นธรรมที่ได้รับ สาเหตุหลัก คือการที่รัฐไม่ได้เปิดเผยข้อมูลข่าวสาร และไม่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (อนุรักษ์ นิยมเวช, 2554: 83) อีกทั้งยังทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน โดยเฉพาะความมั่นคงทางด้านอาหารและแหล่งทรัพยากร (ระวี ถาวร และคณะ, 2551: 2) ซึ่งเรามักจะพบเห็นปรากฏการณ์ของการรวมตัวของคนในท้องถิ่นเป็นองค์กร เพื่อร่วมกันเรียนรู้ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาสาเหตุ แนวทางการแก้ไข และร่วมกันตัดสินใจในการแก้ปัญหาของท้องถิ่นอยู่เสมอ ที่ผ่านมามีองค์กรชุมชนถือว่าเป็นหัวใจสำคัญ ในการขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่นในหลายๆ ด้าน เนื่องจากมีจุดเด่นในเรื่อง ของวิธีการทำงานที่คล่องตัว สามารถเข้าถึงชุมชนในระดับต่างๆ ได้เป็นอย่างดี

(นักวิจัยประจำสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2540: คำนำ) นอกจากนี้ยังมีการสร้างเครือข่ายการทำงานของภาคประชาชน ซึ่งช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการปัญหาชุมชน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสนับสนุนให้เกิดการประสานเครือข่ายองค์กรชุมชน ให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและผนึกกำลังกัน ซึ่งจะทำให้สามารถนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนได้อย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาที่มาและการรวมตัวเป็นองค์กรชาวบ้าน อนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน จังหวัดมหาสารคาม
2. เพื่อศึกษาระดับและผลของการมีส่วนร่วมขององค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน จังหวัดมหาสารคาม
3. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยที่สนับสนุนการมีส่วนร่วมขององค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน จังหวัดมหาสารคาม

ขอบเขตการวิจัย

1. องค์การเครือข่ายภาคประชาชน มีขอบเขตที่กว้างและซับซ้อน การศึกษาครั้งนี้จึงเป็นการศึกษาถึงองค์การชุมชนที่เกิดจากการรวมตัวของชาวบ้าน เพื่อการหาทางออกร่วมกันในการแก้ปัญหาของชุมชน อย่างมีประสิทธิภาพและมีความยั่งยืน

2. พื้นที่ศึกษา คือ องค์การชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด ซึ่งเป็นองค์การชุมชนหนึ่งที่เกิดจากการรวมตัวของชาวบ้าน 20 หมู่บ้าน ใน 5 ตำบล 2 อำเภอ ของจังหวัดมหาสารคาม โดยในปี พ.ศ. 2544 องค์การชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาดได้รับผลงานรางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 3 ประจำปี พ.ศ. 2544 ประเภทชุมชน (ชุมชน ชุมชนเมือง เครือข่ายชุมชน) และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นองค์การชาวบ้านที่มีความพยายามที่จะรวมตัวกัน เพื่อแก้ไขปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าชุมชน

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้ระยะเวลาตั้งแต่ เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2555 - กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2556

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้ดำเนินการโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research methodology) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ศึกษาจากข้อมูลเอกสาร (Documentary research) เป็นการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลงานทางวิชาการ เอกสารการวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือราชการที่เกี่ยวข้อง

2. ศึกษาจากข้อมูลภาคสนาม (Field research) ทำการศึกษาจากองค์การชาวบ้านที่ทำการศึกษาวิจัย โดยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key informant interview) โดยใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

3. การสังเกตการณ์ (Observation) ทั้งแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม เกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมขององค์การชาวบ้านที่ทำการศึกษาวิจัย เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมการประชุม เป็นต้น

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. กำหนดผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key informant) เป็นกลุ่มคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการของการเกิดองค์การเครือข่ายภาคประชาชน ซึ่งประกอบด้วย 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในชุมชน ซึ่งเป็นผู้นำที่เป็นทางการ ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และที่ไม่เป็นทางการ เพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา พัฒนาการ และรูปแบบการจัดการป่าของชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบัน 2) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักของเครือข่าย ได้แก่ คณะกรรมการ สมาชิกกลุ่ม เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา พัฒนาการ และลักษณะการมีส่วนร่วมของเครือข่าย และ 3) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เป็นหน่วยงานภายนอก เช่น เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ องค์การบริหารส่วนตำบล และเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับการสนับสนุนจากภายนอกที่มีต่อเครือข่าย

2. การบันทึกเสียงคำสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะใช้วิธีการบันทึกเสียงเพื่อเป็นการช่วยความจำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะทำการขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลก่อนเสมอ เมื่อได้รับอนุญาตจึงจะทำการบันทึก

3. การถอดเทปเสียงคำสัมภาษณ์ เมื่อผู้วิจัยได้ทำการบันทึกเสียงคำสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลแล้ว จะทำการถอดเทปเพื่อจดบันทึกประเด็นต่างๆ เพื่อนำมาวิเคราะห์ตีความ สังเคราะห์ และเขียนสรุปผล

4. การบันทึกภาพ ผู้วิจัยจะใช้วิธีการถ่ายภาพเพื่อนำมาสะท้อน/เตือนความจำเพื่อให้ผู้วิจัยสามารถระลึกถึงบริบท/บรรยากาศที่เกิดขึ้นโดยการสังเกต และระหว่างการสัมภาษณ์ หากจะมีการนำภาพถ่ายต่างๆ ไปใช้ในการยืนยันหรือใดๆก็ตาม ผู้วิจัยจะขออนุญาตผู้ที่อยู่ในภาพก่อนเสมอ

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาเชิงคุณภาพนั้นมีเป้าหมายเพื่อจัดระบบของข้อมูล ศึกษาเปรียบเทียบ โดยวิเคราะห์สังเคราะห์ และเชื่อมโยงเพื่อหาข้อสรุป อธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษา โดยในการศึกษาครั้งนี้ การวิเคราะห์ข้อมูลจะใช้การพรรณนาวิเคราะห์เนื้อหาจากการตีความ สร้างข้อสรุปจากข้อมูลที่รวบรวมได้ทั้งจากเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ เทียบเคียงกับแนวความคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาวิจัย แล้วนำ

ข้อมูลที่ได้จากทั้งสองกรณีศึกษานี้มาเปรียบเทียบ วิเคราะห์ สังเคราะห์ เชื่อมโยง หาข้อสรุป โดยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลไปพร้อมๆ กัน ในระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อช่วยให้ผลการวิเคราะห์ที่อยู่ในกรอบและแนวทางที่ต้องการ แล้วจึงนำไปเขียนรายงานต่อไป

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยมีดังนี้

1. ข้อมูลทั่วไป

ชุมชนทั้งสองแห่งตั้งอยู่ในจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งห่างจากตัวเมืองไม่มากนัก ทำให้กระแสการพัฒนาต่างๆ เข้ามากระทบชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ทั้งสองพื้นที่มีปสาธาณระสำหรับให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน จึงมักจะมีโครงการพัฒนาต่างๆ อย่างจะเข้ามาดำเนินการอยู่เสมอ

ประวัติของชุมชนรอบป่าทั้งสองแห่งเป็นชุมชนที่เกิดจากการอพยพย้ายถิ่นของคนจากที่อื่นมาตั้งหมู่บ้านในพื้นที่เนื่องจากพื้นที่ภาคอีสานในหลายๆ จังหวัด เช่น จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดร้อยเอ็ด มักจะประสบปัญหาน้ำท่วมเพราะเป็นพื้นที่ลุ่มใกล้แม่น้ำ จึงจำเป็นต้องพากันอพยพมาหาแหล่งที่อยู่ใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากร พื้นที่ใกล้กับป่าจึงเป็นบริเวณสำคัญที่ชาวบ้านมักจะมาตั้งบ้านเรือน และอาศัยการใช้ประโยชน์จากป่าในการดำรงชีวิต

2. วิถีชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณี

ชุมชนทั้งสองแห่งดำเนินวิถีชีวิตแบบชาวชนบทอีสาน โดยทั่วไปชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ หาของป่า และรับจ้างเป็นหลัก ชาวบ้านมีความผูกพันกับป่า จำเป็นจะต้องใช้ประโยชน์จากป่าอยู่ตลอด ทั้งใช้เป็นแหล่งอาหาร และนำพืชพันธุ์ในป่ามาขายเป็นอาชีพ แต่เนื่องจากทั้งสองแห่งเป็นตำบลที่อยู่ใกล้กับตัวเมือง กระแสทุนนิยมได้เข้ามากระทบกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การดำเนินชีวิตของคนก็เปลี่ยนไปตามยุคสมัย คนหนุ่มคนสาววัยทำงานในชุมชนเลือกที่จะไม่ประกอบอาชีพเป็นเกษตรกร จึงออกไปทำงานทำในตัวเมือง คนในหมู่บ้านส่วนมากจึงเป็นวัยกลางคน และคนแก่คนเฒ่า ที่คอยดูแลที่นาของตนเอง แต่พอถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวลูกหลานก็จะเดินทางกลับมาช่วยพ่อแม่

ชาวบ้านส่วนใหญ่ในชุมชนทั้งสองแห่งนับถือศาสนา

พุทธเป็นหลัก มีพิธีกรรมและความเชื่อค่อนข้างคล้ายกัน กล่าวคือ สมัยบรรพบุรุษปรากฏความเชื่อและกุศโลบาย เพื่อให้คนเคารพต่อป่า โดยชาวบ้านจะเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกปักรักษาหมู่บ้านและเชื่อว่าป่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ จึงมักจะมีการตั้ง “ศาลปู่ตา” หรือ “ป่าดอนปู่ตา” ในบริเวณป่าชุมชนหรือบริเวณหมู่บ้านเพื่อให้ชาวบ้านเคารพสักการะ นอกจากนี้ทั้งสองแห่งยังมีความเชื่อว่าการต้องการจะติดต่อสื่อสารกับศาลปู่ตาต้องติดต่อผ่าน “ชะง้า” หรือ “พ่อจ่า” เพื่อการขอคำทำนาย การบนบานศาลกล่าว เสี่ยงทาย โดยเชื่อว่าท่านจะสามารถบันดาลให้เกิดผลต่างๆ ได้ นอกจากนี้ ยังพบว่า ชุมชนโคกหนองมีความเชื่อที่แตกต่างจากชุมชนโคกหินลาด คือ การมีบริเวณป่าประจำหมู่บ้านที่เป็นป่าที่ใช้ฝังศพ เรียกกันว่า “โคกผีป่าหลอก” คนในชุมชนจะมีความเคารพยำเกรงไม่กล้าที่จะทำลายทรัพยากรป่าบริเวณนั้นๆ เพราะเชื่อว่าคนที่ตายไปแล้วต้องการความสงบสุข ไม่ต้องการให้ผู้ใดเข้ามารบกวนในบริเวณรอบๆ

ในส่วนขององค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด ยังปรากฏความเชื่อเรื่องการบวป่า ซึ่งเป็นประเพณีสำคัญที่เกี่ยวข้องกับป่าโดยตรง โดยชาวบ้านเชื่อว่าต้นไม้ที่ได้นำพิธีบวแล้ว กล่าวคือ มีการนำเอาผ้าจีวรมาผูกและทำพิธี ให้ถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ คนในชุมชนจะต้องช่วยกันปกป้องดูแลรักษา

3. ประวัติความเป็นมาของป่า

ประวัติความเป็นมาของป่าขององค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน มีลักษณะคล้ายกัน โดยสามารถวิเคราะห์และจำแนกยุคสมัยของป่าอย่างกว้างๆ ออกเป็น 3 ยุค ได้แก่ ป่ายุคตั้งถิ่นฐาน ป่ายุคกระแสการพัฒนา และป่ายุคเสื่อมโทรม ซึ่งทั้งสองพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันในส่วนของการละเอียดเหตุการณ์ต่างๆ ของแต่ละพื้นที่ดังนี้

3.1 ป่ายุคตั้งถิ่นฐาน

เมื่อประมาณ 200 กว่าปีมาแล้วพื้นที่ป่าทั้งสองแห่งมีขนาดกว้างใหญ่เป็นผืนเดียว และมีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมาก ทำให้เป็นทำเลที่ผู้คนต่างอยากจะอพยพมาตั้งถิ่นฐานสร้างชุมชนกันในบริเวณนี้เพื่อจะได้ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนร่วมกันในการดำรงชีวิต แต่เมื่อคนอพยพมามากขึ้นก็มีการจับจองที่ดินสร้างบ้านเรือนจำนวนมากขึ้น ทำให้พื้นที่ป่าลดลง แปรเปลี่ยนสภาพไปจากอดีต ถูกแบ่งออกเป็นหลายชุมชน สภาพป่า

ในปัจจุบันถูกแบ่งออกเป็นหลายแปลง

3.2 ป่ายุคกระแสนการพัฒนา

ป่าไม้ในยุคกระแสนการพัฒนา คือ เป็นช่วงที่มีการเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509) ช่วงนั้นนโยบายรัฐได้มีอิทธิพลต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในภาคอีสานเป็นอย่างมาก และป่าทั้งสองแห่งก็ได้รับผลกระทบจากนโยบายนี้เหมือนกัน รวมทั้งป่าทุกพื้นที่ในจังหวัดมหาสารคามด้วย โดยเริ่มจากการที่รัฐบาลสนับสนุนให้ชาวบ้านบุกเบิกจับจองที่ดินสาธารณะ เพื่อทำกินและส่งเสริมให้ปลูกพืชเศรษฐกิจ จำพวก มันสำปะหลัง อ้อย ยูคาลิปตัส ปอ ฝ้าย เพื่อส่งขายโรงงานอุตสาหกรรมและเพื่อการส่งออก รวมไปถึงจังหวัดมหาสารคามได้มีการอนุญาตให้ทำสัมปทานโรงเลื่อย มีการส่งเสริมการทำนาเกลือสินเธาว์ และนโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม หรือ สปก. นโยบายต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นความพยายามของภาครัฐที่ต้องการจะพัฒนาวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านให้ดีขึ้น แต่กลับสร้างผลกระทบต่อแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของชุมชน ป่าสาธารณะหลายแห่งในจังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดใกล้เคียงต่างถูกบุกรุก ลักลอบตัดต้นไม้ไปเป็นจำนวนมาก สร้างความเสียหายให้ทั้งสองพื้นที่แห่งนี้ไปหลายร้อยไร่

3.3 ป่ายุคเสื่อมโทรม

เริ่มตั้งแต่เมื่อนโยบายและโครงการพัฒนาต่างๆ พยายามจะเข้ามาดำเนินการในพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนทั้งสองแห่ง ผลที่ตามมาคือความเสื่อมโทรมของป่า ป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์กลายเป็นที่รกร้าง ถูกแผ้วถางเพื่อใช้ที่ดินทำประโยชน์อื่นแทน แต่รายละเอียดของเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น ในพื้นที่ป่าทั้งสองมีความแตกต่างกัน คือ ในส่วนของป่าชุมชนโคกหินลาดนั้นได้รับผลกระทบจากโครงการต่างประเทศ ทั้งโครงการโครงการปลูกไม้โตเร็ว ขององค์กรเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศของสหรัฐฯ (USAID) โครงการปลูกป่าสาธิต ซึ่งเป็นโครงการความร่วมมือระหว่างประเทศไทย กับประเทศญี่ปุ่น โดยการสนับสนุนของ JICA (Japan International Cooperation Agency) ซึ่งเป็นความรับผิดชอบของสำนักงานป่าไม้จังหวัดน่าน มาลงในพื้นที่ ส่วนป่าชุมชนโคกหนองโน ได้รับผลกระทบจากโครงการสร้างวิทยาเขตศูนย์หนองโน ของมหาวิทยาลัยราชภัฏ

มหาสารคาม โครงการเศรษฐกิจพอเพียง และโครงการหมู่บ้านวัฒนธรรม ซึ่งเป็นของสถาบันการศึกษา และหน่วยงานภาครัฐ ในระยะแรกชาวบ้านต่างมองว่าโครงการที่เข้ามานั้นจะนำความเจริญมาสู่ชุมชน แต่ในทางกลับกันโครงการเหล่านั้นกลับสร้างความเสียหายมากขึ้นเรื่อยๆ กระทั่งวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน จึงทำให้เกิดแนวความคิดของชาวบ้านที่จะรวมกลุ่มกันเพื่อคัดค้าน โดยยื่นข้อเสนอให้ยุติโครงการ

3.4 ที่มาและการรวมตัวเป็นองค์กร/กลุ่ม

ที่มาและการรวมตัวเป็นองค์กร/กลุ่ม ขององค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโนมีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

3.4.1 แกนนำในการริเริ่มการรวมกลุ่ม

การรวมตัวกันเป็นองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโนมีแกนนำในการริเริ่มการรวมกลุ่มที่คล้ายกัน คือ เริ่มจากแนวความคิดของชาวบ้านเพียงไม่กี่คนที่เห็นชุมชนของตนเองได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาต่างๆ ทำให้แหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ คือป่าชุมชนที่ชาวบ้านอาศัยใช้ประโยชน์มาเป็นเวลานาน ถูกบุกรุกทำลาย จนกลายเป็นป่าเสื่อมโทรม จึงอยากจะรวมกลุ่มกันขึ้นเพื่อเข้ามาดูแลปัญหาที่เกิดขึ้น โดยองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด เริ่มรวมกลุ่มจากการรวมรวบสมาชิกชาวบ้านที่ต้องการจะเข้าร่วมด้วย และเชิญผู้ที่มีความรู้ความสามารถ ผู้อาวุโสในชุมชนเข้ามาเป็นประธานของกลุ่ม ซึ่งในช่วงแรกของการรวมกลุ่มมีสมาชิกเพียงไม่กี่คน แต่ภายหลังชาวบ้านทั้งจากในพื้นที่และชุมชนใกล้เคียงต่างทยอยเข้าร่วม รวมถึงนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญจากหลายสาขา เข้ามาช่วยกันออกความคิดเห็นวางแผนทางการดำเนินการต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกัน มีผู้นำการเคลื่อนไหว ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับนับถือจากสมาชิกในชุมชน เพราะเป็นผู้อาวุโส และเป็นผู้ที่เสียสละเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมมาโดยตลอด มีศักยภาพในการประสานความร่วมมือกับหลายๆ ฝ่ายได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นสมาชิกในองค์กรด้วยตนเอง หรือหน่วยงานภายนอก ขณะที่กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโนนั้น การรวมตัวเริ่มจากชาวบ้านได้รับผลกระทบจากนโยบายต่างๆ ทำให้เริ่มมีความคิดที่อยากจะรวมตัวกันเพื่อต่อสู้ เป็นปากเสียงให้กับชุมชนของตนเอง แต่การรวมกลุ่มในระยะแรกก็เกิดขึ้นกระจัดกระจาย ไม่ได้มีการประสาน

งานกัน หมู่บ้านไหนอยากตั้งกลุ่มก็ตั้งขึ้นโดยไม่ได้เกี่ยวข้องกับหมู่บ้านอื่น จึงทำให้พลังของกลุ่มยังไม่สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้เท่าที่ควร จนกระทั่งทางผู้นำชุมชน ซึ่งได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่ บ้านทุกหมู่บ้าน และแกนนำชาวบ้านได้ประชุมร่วมกัน จัดตั้ง "กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน" ขึ้นมา โดยหวังจะสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ แต่ก็ยังไม่รู้รูปแบบการจัดการที่ชัดเจน เพียงแต่ให้ชาวบ้านเข้ามาพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน และยังไม่มีความหมายมาหาการช่วยเหลือ

3.4.2 การได้รับผลกระทบจากนโยบายและโครงการพัฒนา

เนื่องจากวิถีชีวิตของคนในชุมชน ต่างร่วมกันใช้ประโยชน์จากป่ามาเป็นเวลานานตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ใครจะเข้าออกป่าก็สามารถทำได้โดยอิสระ ไม่มีการจำกัดบริเวณ โดยเฉพาะเมื่อต้องการจะเข้าไปหาของป่า เก็บพืชพันธุ์ต่างๆ แต่เมื่อมีโครงการพัฒนาเข้ามาดำเนินการในพื้นที่ ล้วนสร้างความเสียหายให้กับพื้นที่เป็นอย่างมาก พื้นที่ป่าถูกไถ่ถอนปรับหน้าดิน และมีการลักลอบตัดไม้ไปหลายร้อยไร่ ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนในเรื่องวิถีชีวิต อาชีพ ซึ่งแต่เดิมจะเข้าไปหาเก็บของป่าเพื่อนำมาเป็นอาหารและยังสามารถนำไปขายที่ตลาดสร้างรายได้ให้กับครอบครัว แต่เมื่อป่าถูกทำลายของป่าที่เคยเก็บได้ก็ลดลงรายได้ก็ลดลงตามไปด้วย นอกจากนี้ยังรวมถึงการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า เช่น การเข้าไปเลี้ยงสัตว์ เข้าไปพักผ่อน ก็ถูกจำกัดพื้นที่ด้วยกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ทางเจ้าของโครงการได้เข้ามาควบคุมดูแล หรือมีเจ้าหน้าที่โครงการคอยห้าม ทำให้การใช้ประโยชน์จากป่าของชาวบ้านทำได้ไม่เต็มที่เหมือนสมัยก่อน ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจึงนำมาซึ่งความไม่พอใจที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมจากโครงการพัฒนา จึงทำให้เกิดกระแสต่อต้าน เกิดการรวมกลุ่มคัดค้าน และอยากจะช่วยกันอนุรักษ์ป่าไว้

3.4.3 จุดมุ่งหมายของชาวบ้าน

จุดมุ่งหมายของการที่ชาวบ้านในพื้นที่ ทั้งองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน มีแนวคิดที่จะรวมตัวกันมีลักษณะที่คล้ายกัน กล่าวคือ ชาวบ้านต้องการที่จะต่อสู้คัดค้านโครงการพัฒนาที่ไม่ได้สร้างความเป็นธรรมให้กับชุมชนรอบพื้นที่ป่า และยังไปกวนั้นโครงการที่เข้ามาได้สร้างความเสียหายต่อผืนป่า ต่อระบบนิเวศของป่า และกระทบต่อวิถีชีวิตชาวบ้านที่อาศัยประโยชน์จาก

ป่าเป็นอย่างมาก โดยองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโนนั้นการดำเนินการคัดค้านเริ่มจากชาวบ้านได้ร่วมกันเข้าไปยื่นหนังสือกับหน่วยงานของรัฐ และเข้าพบขอความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือแม้แต่ผู้นำชุมชน แต่ในระยะแรกนั้นกลับไม่ได้รับการช่วยเหลือใดๆ ซึ่งต่างกับทางกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน ที่แกนนำในการลุกขึ้นต่อต้านคัดค้านโครงการ ส่วนมากจะเริ่มจากผู้นำชุมชนของแต่ละหมู่บ้านเป็นหลัก และนำชาวบ้านดำเนินการป้องกันป่าไม้ของชุมชนร่วมกัน

3.4.4 บทบาทสำคัญขององค์กรและกลุ่ม

ในการรวมตัวเป็นองค์กรและกลุ่มของชาวบ้านทั้งองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโนนั้น มีลักษณะที่คล้ายกัน คือในระยะแรกการรวมกลุ่มยังไม่ได้มีความชัดเจนในเรื่องของการกำหนดรูปแบบการบริหารจัดการ การกำหนดอำนาจหน้าที่ต่างๆ ของสมาชิก จนกระทั่งชาวบ้านได้ร่วมกันต่อต้านและคัดค้านโครงการพัฒนาที่เข้ามาดำเนินการในพื้นที่ป่าชุมชนของตนเองได้สำเร็จ ซึ่งถือว่าเป็นเหตุการณ์สำคัญ และเป็นบทบาทครั้งสำคัญขององค์กรและกลุ่ม นำมาซึ่งความต้องที่จะมีการรวมกลุ่มของชาวบ้านที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยบทบาทที่สำคัญที่นำไปสู่การจัดตั้งองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน คือ การต่อสู้คัดค้านโครงการปลูกป่าสัทธิธ แม้จะมีความพยายามไกลเกลี่ยหาทางออกแต่ก็หาข้อยุติไม่ได้ จึงเกิดการเผชิญหน้าระหว่างชาวบ้านและกลุ่มเจ้าของโครงการ เกิดเหตุการณ์ปะทะรุนแรงจนนำไปสู่การสอบสวน และท่านรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรได้ลงมาตรวจสอบด้วยตัวเอง และประกาศให้ยกเลิกโครงการปลูกป่าสัทธิธทันที หลังจากนั้นจึงมีความคิดที่จะจัดตั้งองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโนอย่างจริงจังขึ้น โดยมีเป้าหมายสำคัญเพื่อการรักษาและฟื้นฟูป่าให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์ ให้คนในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน รวมไปถึงเรื่องตรวจสอบปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ป่าต่อไป ขณะที่บทบาทสำคัญที่ทำให้เกิดกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน คือ การร่วมกันต่อต้านโครงการสร้างวิทยาเขตศูนย์หนองโนของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม โครงการเศรษฐกิจพอเพียง และโครงการหมู่บ้านวัฒนธรรม ของชาวชุมชนโคกหนองโน ซึ่งชาวบ้านมองว่าโครงการต่างๆ ในพื้นที่ป่าโคกหนองโน ไม่เกิดประโยชน์กับชุมชนโคกหนองโน และในทางตรงข้ามกลับเกิดผล

เสียต่อระบบนิเวศของป่า แหล่งทรัพยากรทางธรรมชาติเสื่อมโทรมและ ถูกทำลายไปเป็นจำนวนมาก กระทั่งวิถีชีวิตของคนในชุมชน จึงร่วมกันยื่นหนังสือร้องเรียนไปยังวุฒิสภาและกรมการุณิศวาท ให้ลงมาสำรวจพื้นที่ปัญหา แม้ว่าในปัจจุบันจะยังไม่ได้มีข้อสรุปของปัญหา แต่ทางมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ได้ยุติโครงการทั้งหมดแล้ว ซึ่งมีการกำหนดข้อตกลงร่วมกับทางชาวบ้านว่า ทั้งทางมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม และชาวโคกหนองโนจะยุติการดำเนินการกิจกรรมทุกอย่างจากทั้งสองฝ่าย ไว้ก่อน

3.4.5 การมีส่วนร่วมขององค์กรและกลุ่ม

จากที่ผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมขององค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน พบว่า การมีส่วนร่วมขององค์กรและกลุ่มนั้นสามารถศึกษาจากกิจกรรมต่างๆ ขององค์กรและกลุ่ม โดยสามารถจำแนกได้ ดังนี้

1) การบริหารจัดการองค์กรและกลุ่ม

องค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน มีการบริหารจัดการโดยรวมมีลักษณะคล้ายกัน กล่าวคือ อาศัยความไม่เป็นทางการในการทำงานร่วมกัน โดยเน้นความเป็นกันเองมากกว่าเรื่องโครงสร้างการทำงาน และอำนาจหน้าที่ แต่ องค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด นอกจากจะอาศัยความไม่เป็นทางการในการทำงานร่วมกันแล้ว องค์กรยังมีส่วนการบริหารจัดการองค์กรที่เป็นทางการอยู่ด้วย โดยมีการกำหนดโครงสร้างการทำงาน รวมถึงวางระบบสายการทำงานที่ชัดเจน ให้สามารถครอบคลุมพื้นที่ 20 หมู่บ้าน 5 ตำบล 2 อำเภอ โดยระบบสายการทำงาน มีตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล ระดับองค์กร และมี คณะกรรมการบริหารงาน คณะกรรมการที่ปรึกษา เพื่อให้สามารถเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายได้ทั่วถึงกัน นอกจากนี้ ยังมีโครงสร้างส่วนของการบริหารขององค์กร ประกอบด้วย ประธาน รองประธาน เป็นตำแหน่งบริหาร และส่วนงานต่างๆ 4 ฝ่าย โดยในทางปฏิบัติแล้ว ในการทำงานไม่ได้ยึดตามโครงสร้างอย่างเป็นทางการเป็นหลัก ในแต่ละหมู่บ้านที่เข้าร่วมกันเป็นเครือข่าวนั้น จะอาศัยตัวแทนเข้ามาทำงานโดยให้ความสำคัญกับศูนย์กลาง คือ คณะกรรมการขององค์กรเป็นหลัก และเมื่อทางองค์กรมีข้อสรุปหรือแนวทางการดำเนินการใดๆ ตัวแทนจากทาง

หมู่บ้านก็จะนำเอาข้อสรุปนั้นๆ กลับไปดำเนินการในหมู่บ้านของตนเองต่อไป ส่วนคณะกรรมการขององค์กร แม้ว่าจะมีการกำหนดบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจน มีการแบ่งส่วนงานออกเป็นฝ่ายต่างๆ แต่ในทางปฏิบัติแล้ว พบว่า บุคลากรแต่ละคนสามารถร่วมมือกันทำงานได้ทุกฝ่าย และดูแลควบคุมงานแทนกันได้ ในกรณีที่ช่วงเวลานั้นๆ ต้องการงานใดเป็นพิเศษ ทุกคนก็จะร่วมแรงร่วมใจกันทำงานนั้นให้สำเร็จได้ การระบุผู้รับผิดชอบหลักของแต่ละงานเพื่อการควบคุมดูแลที่เป็นระบบมากขึ้นเท่านั้น

ขณะที่กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน พบว่า ทางกลุ่มยังไม่ได้มีการดำเนินการอย่างเป็นทางการชัดเจน ยังไม่มีการกำหนดโครงสร้างการทำงาน ตารางกิจกรรมหรือวาระการประชุมที่แน่นอน การขับเคลื่อนกลุ่มมักจะเกิดจากผู้นำชุมชนได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ของแต่ละหมู่บ้าน ในตำบลหนองโน ในกลุ่มมีลักษณะความสัมพันธ์ในแนวราบอยู่กันแบบเป็นที่เป็นน่อง ไม่มีประธานหรือผู้นำในระดับกลุ่มอย่างเป็นทางการ จะอาศัยการเข้ามาพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างชาวบ้านด้วยกันเป็นส่วนใหญ่ แต่ชาวบ้านทั่วไปที่เข้าร่วมก็เป็นเพียงบางส่วนเท่านั้น อาจกล่าวได้ว่าการบริหารจัดการยังถือว่าอาศัยการมีส่วนร่วมไม่เต็มที่ ซึ่งผู้นำชุมชนที่เข้าร่วมก็จะเอาแนวทางต่างๆ ที่ได้ตกลงกันจากระดับกลุ่มกลับไปดำเนินการในหมู่บ้านของตนเอง

นอกจากนี้ ลักษณะอีกอย่างหนึ่งที่สองพื้นที่มีความคล้ายกัน คือ การทำงานของทั้งองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน จะไม่มีเรื่องค่าตอบแทนเกี่ยว เพราะชาวบ้านที่เข้าร่วมมาด้วยใจที่อยากจะทำเพื่อชุมชนของตนเอง และต้องการจะสร้างพลังในการเข้ามาคัดค้านโครงการพัฒนาที่สร้างความเสียหายให้กับพื้นที่ป่าสาธารณะ

2) การกำหนดกฎระเบียบและบังคับใช้

การมีส่วนร่วมขององค์กรและกลุ่ม ที่ องค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโนมีเหมือนกันคือ เมื่อการต่อสู้คัดค้านโครงการของชาวบ้านสำเร็จลงภายหลังชาวบ้านทั้งสองพื้นที่เริ่มมีการตื่นตัวเรื่องการอนุรักษ์มากขึ้น มีการวางกฎกติกาในการใช้ป่าร่วมกัน โดยในส่วนองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด มีความแตกต่างตรงที่พื้นที่ป่าโคกหินลาดได้ถูกกำหนดให้เป็น

พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2508 จึงทำให้มีพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 กำกับอยู่แล้ว แต่นอกเหนือจากนั้นชาวบ้านก็ได้มีการกำหนดกฎระเบียบที่ทางหมู่บ้านร่วมกันคิดขึ้นมา และถ่ายทอดประสาธน์พันธ์ให้ยึดถือปฏิบัติตามผ่านทั้งการบอกกล่าว และการจัดทำป้ายประกาศสัมพันธ์บริเวณทางเข้าหมู่บ้าน ทางเข้าป่า เพื่อให้ผู้ที่มาใช้ประโยชน์จากป่าได้รับทราบ ซึ่งกฎกติกาที่ตั้งขึ้นมานั้นจะเกี่ยวข้องกับเรื่องข้อห้ามต่างๆ เพื่อการอนุรักษ์ป่า เช่น การห้ามตัดต้นไม้ ห้ามจุดไฟเผาป่า บุกรุกป่า เป็นต้น ส่วนกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน ผู้นำชุมชนและชาวบ้านรวมถึงเจ้าคณะตำบล ได้เข้ามาปรึกษารื้อถอนกั้นแนวทางการจัดการป่าภายหลังเหตุการณ์ข้อพิพาทต่างๆ ได้คลี่คลายลง จะทำอย่างไร โดยได้ข้อสรุป คือ มีการกำหนดกติกาในการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า โดยห้ามตัดไม้ทำลายป่า และห้ามจุดไฟเผาป่า ซึ่งทางผู้นำชุมชนได้มีการประกาศสัมพันธ์ให้ชาวบ้านรับทราบและถือปฏิบัติร่วมกัน หากชาวบ้านคนใดต้องการจะตัดไม้จะต้องมาขอกับทางกรรมการหมู่บ้านหรือผู้นำชุมชน เพื่อพิจารณาว่าควรจะให้ตัดหรือไม่ ซึ่งส่วนมากชาวบ้านจะตัดไม้ไปทำเป็นที่อยู่อาศัย และหากใครลักลอบตัดต้นไม้โดยไม่ได้รับอนุญาต จะต้องได้รับโทษตามกฎหมาย

3) กิจกรรมขององค์กรและกลุ่ม

ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงกิจกรรมขององค์กรและกลุ่ม ขององค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน พบว่า การจัดกิจกรรมของทั้งสองพื้นที่มีความแตกต่างกัน โดยสามารถอธิบายได้ดังนี้

กิจกรรมด้านการอนุรักษ์ป่า โดยปกติแล้วชาวบ้านในพื้นที่ทั้งสองมีวิถีชีวิตที่ใกล้เคียงกัน คือ การเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าชาวบ้านจะมีความเกรงอกเกรงใจกัน ใช้ประโยชน์อย่างพอเพียง เช่น จะไม่มีการตัดต้นไม้ใหญ่ มีเพียงการเข้าไปเก็บเศษไม้ กิ่งไม้ ที่หล่นตามพื้นเพื่อนำมาทำฟืนหุงหาอาหารเท่านั้น และชาวบ้านจะคอยสอดส่องดูแลป้องกันป่าช่วยกัน ทั้งจากการบุกรุกและการเกิดไฟป่า

นอกจากนี้ยังพบว่า ในส่วนของกิจกรรมปลูกป่า ทั้งสองพื้นที่มีความคล้ายกัน คือ มีความต้องการจะปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูสภาพป่าที่เสื่อมโทรมไป แต่องค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด จะมีความแตกต่างในเรื่องของการมีส่วนร่วมของชาวบ้านมากกว่า โดยจะจัดให้ทุกภาคส่วนทั้งชาวบ้าน

นักเรียน นักศึกษา และพระสงฆ์ ข้าราชการ สมาชิกหอการค้า นักการเมือง และสื่อมวลชนในพื้นที่มาร่วมกัน จัดเป็นโครงการปลูกป่า ทำให้ชาวบ้านยังรู้สึกถึงการเป็นเจ้าของป่าชุมชนของตนเองร่วมกัน ขณะที่กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน จะเป็นโครงการในระดับหมู่บ้าน หรือการเข้ามาดำเนินการปลูกป่าของหน่วยงานภายนอกโดยมีชาวบ้านเข้าไปร่วมมากกว่า และกลุ่มปลูกปายังมีเพียงแค่ของหมู่ที่ 1 จึงทำให้ยังไม่มีกิจกรรมกันอย่างเป็นทางการเท่าที่ควร

ประเด็นที่สำคัญของการอนุรักษ์ป่า และชาวบ้านทั้งสองพื้นที่ให้ความสำคัญ คือ การป้องกันไฟป่า โดยพบว่าทั้งสองพื้นที่มีความคล้ายกัน โดยให้ความสำคัญกับการป้องกันไฟป่าเป็นอย่างมาก มีการให้อาสาสมัครชาวบ้านให้คอยสอดส่องดูแลป่า และลาดตระเวนในบริเวณป่า แต่จะแตกต่างกันในเรื่องของการจัดกิจกรรม หรือผู้รับผิดชอบหลัก ซึ่งองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาดมีการจัดหน่วยป้องกันไฟป่าโดยใช้รถจักรยานยนต์ มีวิทยากรจากกรมป่าไม้มาอบรมให้ความรู้ชาวบ้าน รวมถึงได้รับการช่วยเหลือเรื่องวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ เพื่อการป้องกันไฟป่าจากหน่วยงานรัฐในจังหวัดที่มีหน้าที่เกี่ยวข้อง ในส่วนของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโนจะอาศัยชาวบ้านที่อยู่รอบๆ บริเวณป่าช่วยกันเป็นหูเป็นตาสอดส่อง หากเกิดไฟป่าหรือพบเห็นชาวบ้านจุดไฟในป่า ก็ให้แจ้งไปยังผู้นำชุมชนของตนเองเพื่อเข้ามาจัดการต่อไป ซึ่งแม้ว่าชาวบ้านทั้งสองพื้นที่จะมีความแตกต่างในเรื่องกิจกรรม และการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก แต่ชาวบ้านทั้งสองพื้นที่ก็สามารถป้องกันไฟป่าได้เป็นอย่างดี และปัญหาไฟป่าก็มีแนวโน้มจะลดลงเรื่อยๆ

กิจกรรมด้านการปลูกฝังเยาวชนรุ่นใหม่ พบว่า มีเฉพาะในองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด โดยเริ่มจากชาวบ้านมองว่าแกนนำส่วนใหญ่เป็นคนเฒ่าคนแก่ จึงอยากให้เยาวชนรุ่นใหม่เข้ามามีส่วนร่วม เพื่อสืบทอดสู่รุ่นลูก รุ่นหลานต่อไป จึงมีการจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อการปลูกฝังความคิดให้เยาวชนหันมาสนใจ อยากจะอนุรักษ์ป่าชุมชนของตนเองมากขึ้น เช่น การจัดค่ายเยาวชนรักป่า การจัดทัศนศึกษาให้นักเรียน นักศึกษา ที่ต้องการสัมผัสแหล่งเรียนรู้ธรรมชาติ การจัดทำป้ายคำขวัญ ป้ายให้ความรู้เรื่องต้นไม้ดีได้ตามต้นไม้ต่างๆ รอบบริเวณป่าโคกหินลาด และการจัดทำจุลสารซึ่งเป็นของทางองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาดจัดทำขึ้นเอง ชื่อว่า

“ป่าเพื่อชีวิต Forest for life”

ส่วนกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน นั้นไม่ปรากฏกิจกรรมเกี่ยวกับการปลูกฝังเยาวชนรุ่นใหม่ มีเพียงการว่ากล่าวตักเตือน อบรมสั่งสอนกันในครอบครัว อาจเพราะเนื่องจากกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน เป็นกลุ่มเครือข่าย ที่เพิ่งเกิดขึ้นได้ไม่นานนัก รายละเอียดกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มจึงยังไม่มีความชัดเจน ยังให้ความสำคัญไปที่การป้องกันรักษาป่าเท่านั้น

กิจกรรมด้านการพัฒนาและเพิ่มศักยภาพองค์กร ด้านการพัฒนาและเพิ่มศักยภาพองค์กร องค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาดมีความพร้อมและการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกที่ชัดเจนกว่า กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน โดยในระยะแรกการจัดกิจกรรมต่างๆ องค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาดอาศัยงบประมาณจากการบริจาคของชาวบ้านในชุมชน แต่ภายหลังเริ่มมีการช่วยเหลือสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ และกองทุนทางสังคมต่างๆ เข้ามาสนับสนุนช่วยเหลือ มีการสร้างศูนย์ประสานงานองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาดขึ้น เพื่อใช้เป็นสถานที่ประชุมปรึกษาหารือของสมาชิก มีการจัดลานค้าขายของชุมชนขึ้นเพื่อให้เป็นศูนย์กลางในการจำหน่ายพืชพันธุ์ต่างๆ ของชาวบ้าน และมีการเมื่อมีกองทุนเข้ามาสนับสนุน ทำให้ชาวบ้านเริ่มหันมารวมกลุ่มกันตามความ ถนัดของตนเองมากขึ้น เช่น กลุ่มสตรีป่าชุมชนโคกหินลาด กลุ่มสหกรณ์การเกษตรกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด กลุ่มหมอยาสมุนไพรพื้นบ้าน เป็นต้น นอกจากนี้ องค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด อาศัยการทำงานเป็นเครือข่ายครอบคลุมพื้นที่ 20 หมู่บ้าน 5 ตำบล 2 อำเภอ การจะประชาสัมพันธ์ข่าวสารต่างๆ ทำได้ยาก จึงมีการจัดตั้งสถานีวิทยุชุมชนคนรักป่า คลื่น 88.90 เมกกะเฮิร์ต เพื่อเป็นอีกหนึ่งช่องทางในการสื่อสารและประชาสัมพันธ์ข่าวสารต่างๆ กับชาวบ้านในหมู่บ้านให้ทันเวลาทันเหตุการณ์

ในส่วนกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน ยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาและเพิ่มศักยภาพกลุ่มเท่าไรนัก เนื่องจากกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน ยังเกิดขึ้นได้ไม่นานนัก และปัญหาความขัดแย้งกับโครงการพัฒนาต่างๆ ก็ยังไม่ได้ข้อยุติที่ชัดเจน ชาวบ้านจึงยังให้ความสำคัญกับการป้องกันปามากกว่ากิจกรรมด้านอื่นๆ

4) การวิเคราะห์ระดับของการมีส่วนร่วม

ผู้วิจัยได้ศึกษาลักษณะของการมีส่วนร่วมขององค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน จึงได้นำมาใช้วิเคราะห์ระดับของการมีส่วนร่วมนั้น ซึ่งผู้วิจัยจะยึดการวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดเป็นหลัก ซึ่งแบ่งเป็นหัวข้อดังนี้

ระดับที่ 1 การมีส่วนร่วมแบบถูกกระทำ (Passive participation) คือ ระดับการมีส่วนร่วมที่คนในชุมชนไม่มีอำนาจใดๆ ในการตัดสินใจแต่กระทำตามการตัดสินใจของผู้อื่น โดยจากผลการศึกษา พบว่า การมีส่วนร่วมในระดับนี้ ไม่สอดคล้องกับทั้งสองพื้นที่ เนื่องจากกิจกรรมต่างๆ ของทั้งองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน ยังมีการยอมรับ เปิดโอกาสให้สมาชิกและชาวบ้านในชุมชนสามารถแสดงความคิดเห็น เข้ามาปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนประสบการณ์กันได้ ไม่ได้ผูกขาดการดำเนินการจากใครคนใดคนหนึ่ง หรือมีหน่วยงานภายนอกเข้ามาแทรกแซง

ระดับที่ 2 การมีส่วนร่วมเพียงบางส่วน (Partial participation) คือ เป็นระดับการมีส่วนร่วมในส่วนใดส่วนหนึ่งเท่านั้น โดยจากผลการศึกษา พบว่า ในกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน มีลักษณะของการมีส่วนร่วมภายในกลุ่มอยู่ในระดับนี้ เนื่องจากภายในองค์กรอาศัยความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการเป็นสำคัญ และไม่มีกำหนดโครงสร้างบทบาทหน้าที่ชัดเจน ทำให้การดำเนินการกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มยังขาดการมีส่วนร่วมจากคนในชุมชนอย่างเต็มที่ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะช่วยเหลือกันตามปกติ เมื่อมีปัญหาอะไรก็จะเข้ามาพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันโดยตรง และการแก้ไขปัญหาต่างๆ ส่วนมากแล้วจะเป็นการดำเนินการในระดับหมู่บ้านใครหมู่บ้านมัน ในส่วนการทำงานภายใต้กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน กิจกรรมหรือแนวทางการดำเนินการต่างๆ เกี่ยวกับการดูแลรักษาป่าโคกชุมชนหนองโน ส่วนใหญ่แล้วอำนาจการตัดสินใจและการกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ มักจะนำโดยผู้นำชุมชน ซึ่งได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และรองผู้ใหญ่บ้านเป็นหลัก มีเพียงชาวบ้านบางส่วนที่เข้ามามีส่วนร่วมอย่างชัดเจน แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีส่วนร่วมในลักษณะของการชี้แจงให้เข้าใจ รับทราบ และปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ต่างๆ ของชุมชน เท่านั้น แต่การดำเนินการในลักษณะนี้ก็ยังไม่ได้เป็นปัญหาในการดูแล

รักษาป่า ชาวบ้านชุมชนโคกหนองโนยังสามารถช่วยกันดูแลและปกป้องป่าชุมชนโคกหนองโนได้เป็นอย่างดี

ระดับที่ 3 การมีส่วนร่วมที่แท้จริง (Genuine participation) เป็นระดับการมีส่วนร่วมที่รับฟังความคิดเห็นของประชาชน ให้ความสำคัญต่อประชาชน ให้อำนาจในการตัดสินใจเป็นของประชาชนโดยตรงหรืออาจจะผ่านตัวแทน โดยจากผลการศึกษา พบว่า องค์การบริหารส่วนตำบลโคกหินลาด มีลักษณะการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับนี้ โดยในการเข้าร่วมกันของชาวบ้าน อาศัยทั้งความเป็นทางการและไม่เป็นทางการอยู่ในองค์กร กล่าวคือ มีทั้งการช่วยเหลือกันแบบเป็นที่เป็นนอกระบบจากคนในหมู่บ้านเดียวกัน และการกำหนดโครงสร้างการทำงานร่วมกัน กำหนดบทบาทอำนาจหน้าที่ของสมาชิกในองค์กร พบปะพูดคุยกันผ่านการประชุมทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งในกลุ่มย่อยๆ ในระดับหมู่บ้าน และในระดับภาพรวมองค์กร โดยทุกเดือนจะมีการประชุมอย่างน้อย 1 ครั้ง ในระดับย่อยเพื่อการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันของสมาชิกในระดับหมู่บ้าน และจะมีการนำข้อคิดเห็น หรือความคืบหน้ามาเข้าที่ประชุมในระดับภาพรวมต่อไป ซึ่งชาวบ้านมักจะทำให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี โดยกิจกรรมต่างๆ ขององค์กรต้องการการมีส่วนร่วมจากหลายๆ ฝ่ายอยู่เสมอ เพื่อให้ชาวบ้านรู้สึกร่วมกันว่าตนเองเป็นเจ้าของป่าชุมชนโคกหินลาด และเป็นส่วนหนึ่งขององค์การบริหารส่วนตำบลโคกหินลาด

5) การวิเคราะห์ผลของการมีส่วนร่วม

ผู้วิจัยได้ศึกษาโดยอาศัยการเปรียบเทียบผลสำเร็จขององค์กรและกลุ่มว่าได้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายของชาวบ้านในการเข้าร่วมกลุ่มกันมากน้อยเพียงใด โดยจากผลการศึกษา พบว่า องค์การบริหารส่วนตำบลโคกหินลาด จุดมุ่งหมายหลักของการเข้าร่วมกลุ่ม คือ ต้องการคัดค้านและยกเลิกโครงการปลูกป่าสัติในพื้นที่ป่าชุมชนโคกหินลาด ซึ่งชาวบ้านได้สามารถดำเนินการได้สำเร็จ และมีการต่อยอดโดยผลักดันให้องค์การบริหารส่วนตำบลโคกหินลาด มีระบบการบริหารจัดการที่เป็นรูปธรรมชัดเจนมากขึ้น และมีเป้าหมายคือการดูแลรักษาป่าชุมชนโคกหินลาดให้มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งชาวบ้านก็ได้ร่วมกันดูแลได้เป็นอย่างดีมาโดยตลอด นอกจากนี้ยังมีพัฒนาขององค์กรในหลายๆ ด้าน ซึ่งนับว่าองค์กรประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการจนได้รับการยอมรับ

ในส่วนของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน จุดมุ่งหมายหลักของการเข้าร่วมกลุ่มของชาวบ้าน คือ การร่วมกันอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน และคัดค้านโครงการของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ซึ่งชาวบ้านสามารถดำเนินการคัดค้านโครงการดังกล่าวได้สำเร็จ แต่ยังไม่ได้ของสรุปที่ชัดเจน และกิจกรรมหรือแนวทางการดำเนินงานของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน ได้หันมาให้ความสำคัญกับการระวังป้องกันป่า การดูแลรักษาป่าให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ มากกว่าการพัฒนาการบริหารจัดการของกลุ่ม

6) การวิเคราะห์เปรียบเทียบปัจจัยที่

สนับสนุนการมีส่วนร่วม

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาลักษณะต่างๆ ขององค์การบริหารส่วนตำบลโคกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน ทั้งข้อมูลทั่วไป วิถีชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน ประวัติความเป็นมาของป่า ที่มาของการรวมตัวเป็นองค์กรและกลุ่ม และการมีส่วนร่วมขององค์กรและกลุ่ม จึงได้นำมาใช้วิเคราะห์และเปรียบเทียบเป็นปัจจัยที่สนับสนุนการมีส่วนร่วม ซึ่งผู้วิจัยจะยึดการวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดเป็นหลัก ซึ่งแบ่งเป็นหัวข้อดังนี้

6.1) ปัจจัยสภาพแวดล้อมทางกายภาพ

องค์การบริหารส่วนตำบลโคกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน มีความคล้ายกันในด้านปัจจัยสภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพ โดยพบว่า สภาพทั่วไปของชุมชนมีลักษณะเหมือนกัน เนื่องจากเป็นลักษณะโดยทั่วไปของชุมชนชาวอีสาน ซึ่งชาวบ้านจะมีความเมตตา โอบอ้อมอารีต่อกัน มีการช่วยเหลือกันเสมือนเป็นญาติพี่น้อง โดยเฉพาะชาวบ้าน ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันจะมีการไปมาหาสู่กันอยู่เสมอๆ จึงมีความสนิทสนม เมื่อมีปัญหาอะไรก็จะสามารถพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้อย่างเต็มที่

อีกปัจจัยหนึ่งที่สองพื้นที่มีเหมือนกัน และเป็นสิ่งที่ทำให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมกันมากขึ้น คือ ศาสนา พิธีกรรมและความเชื่อ ซึ่งชาวบ้านทั้งสองพื้นที่นับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ และมีวัดเป็นศูนย์รวมทางจิตใจและเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยกันเชื่อว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกปักษ์รักษาในหมู่บ้านให้มีความสุข ผู้คนจึงให้ความสำคัญ และเคารพสิ่ง

ศักดิ์สิทธิ์ในป่าเป็นอย่างมาก มีการตั้ง “ศาลปู่ตา” ขึ้นประจำป่า
จากกล่าวได้ว่า ป่าเป็นศูนย์รวมทั้งเรื่องความเชื่อ และแหล่ง
อาหารของคนในหมู่บ้าน

นอกจากนี้ สภาพแวดล้อมทาง
กายภาพอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้ทั้งชาวองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่า
ชุมชนโคกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน เข้ามา
มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ขององค์กรและกลุ่มอนุรักษ์ คือ การ
ได้รับผลกระทบจากนโยบายและโครงการพัฒนาที่เกิดขึ้นในพื้นที่
ของตนเอง ซึ่งกระทบไปถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน
ที่อยู่อาศัย และใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าชุมชนมาตั้งแต่สมัย
บรรพบุรุษ โดยที่โครงการต่างๆ ที่เข้ามาดำเนินการไม่ได้สอบถาม
ความคิดเห็น หรืออาศัยการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่อย่าง
แท้จริง เลยทำให้เกิดการต่อต้าน และเกิดกระแสการคัดค้าน
จนเป็นความขัดแย้งขึ้นระหว่างกลุ่มชาวบ้านผู้ที่ไม่พอใจ
และกลุ่มของนายทุนเจ้าของโครงการ

อีกประการหนึ่งคือ ปัจจัยทาง
เศรษฐกิจ พบว่า ชาวบ้านทั้งสองพื้นที่มีลักษณะที่คล้ายกัน คือ
ค่อนข้างมีฐานะยากจน ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำนา ทำไร่ เป็นอาชีพ
หลัก รองลงมาคือการรับจ้าง การเก็บของป่าขาย แต่เมื่อป่าชุมชน
ที่เคยอาศัยประโยชน์ถูกทำลายโดยโครงการพัฒนาที่เข้ามา
ดำเนินการในพื้นที่ ทำให้กระทบต่อรายได้ของครอบครัว
จากเดิมที่ชาวบ้านมีรายได้เสริมจากการเข้าไปเก็บของป่านำมา
ขายที่ตลาด เมื่อความอุดมสมบูรณ์ของป่าลดลง จำนวนของป่า
ก็ลดลง ทำให้รายได้ที่พอจะนำมาเลี้ยงปากท้องครอบครัวก็ลด
น้อยลงตามไปด้วย จึงเป็นอีกปัจจัยที่ทำให้ชาวบ้านอยากจะเข้า
มาร่วมกลุ่มกัน คัดค้านโครงการพัฒนาและร่วมกันฟื้นฟูสภาพ
ป่าให้กลับมาอุดมสมบูรณ์เหมือนเดิม

องค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชน
โคกหินลาด มีปัจจัยสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ที่ถือว่ามีส่วน
สำคัญที่ทำให้องค์กรประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน และมี
ส่วนทำให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมกับองค์กรได้อย่างเต็มที่ คือ ระบบ
การบริหารจัดการขององค์กร โดยองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่า
ชุมชนโคกหินลาดมีระบบการบริหารจัดการองค์กรที่ชัดเจน
มีการกำหนดโครงสร้างบทบาทหน้าที่ของสมาชิก รวมถึงการวาง
ระบบสายการทำงานขององค์กร นอกจากนี้ในกระบวนการการ
ดำเนินงานต่างๆ ยังให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมจากชาวบ้าน

ในทุกภาคส่วน เพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ให้ชาว
บ้านรับรู้และเข้าใจในปัญหาไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งกระบวนการ
ดังกล่าวมีส่วนสำคัญที่ทำให้องค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคก
หินลาด ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 3 ประจำปี พ.ศ. 2544
ประเภทชุมชน (ชุมชน ชุมชนเมือง เครือข่ายชุมชน)

6.2) ปัจจัยผลักดันจากบุคคลอื่น

องค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชน
โคกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน มีความคล้าย
กันในเรื่องปัจจัยผลักดันจากบุคคลอื่น โดยเฉพาะผู้นำหรือผู้
ริเริ่มของกลุ่ม เนื่องจากองค์กรทั้งสองเกิดจากแนวความคิดริเริ่ม
ของผู้นำองค์กร และสมาชิกไม่กี่คน ที่ต้องการจะรวมกลุ่มกันเข้า
มาแก้ไขปัญหของชุมชนที่เกิดจากผลกระทบจากโครงการพัฒนา
ที่เข้ามาดำเนินการในพื้นที่ป่าชุมชน แต่องค์กรชาวบ้านอนุรักษ์
ป่าชุมชนโคกหินลาด มีความชัดเจนในเรื่องของตัวผู้นำมากกว่า
กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน กล่าวคือ ผู้นำขององค์กรชาว
บ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด มาจากการขอความร่วมมือให้
ผู้ที่มีภาวะผู้นำที่ชาวบ้านยอมรับนับถือ มีประสบการณ์ในการ
ทำงานเพื่อชุมชน โดย นายเก็ง ยศอัน ประธานกลุ่มอนุรักษ์ป่า
ชุมชนโคกหินลาด เคยเป็นแกนนำในการคัดค้านการครอบป้อนใน
พื้นที่ และเคยเป็นผู้ใหญ่บ้านมาแล้วหลายสมัย จึงเป็นที่เคารพ
และยอมรับนับถือจากชาวบ้านคนอื่นๆ ในชุมชนและจากชุมชน
ใกล้เคียง จึงทำให้มีศักยภาพในการเชื่อมโยงกับเครือข่าย
ภายนอก อื่นๆ ได้ดี

ขณะที่กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคก
หนองโน ถือว่ายังไม่มีผู้นำที่เป็นประธานของกลุ่มอย่างชัดเจน
แต่อาศัยกลไกในระดับหมู่บ้านดำเนินการนโยบายหรือข้อสรุป
ต่างๆ ที่ทางกลุ่มคิดเห็นร่วมกัน ซึ่งนำโดยผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนัน
ผู้ใหญ่บ้าน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่บ้านเป็นหลัก ในการ
อธิบายและขอความร่วมมือจากชาวบ้านในหมู่บ้าน แต่ในภาพ
รวมแล้วการดำเนินการยังไม่มีภาพประสานงานในระดับกลุ่มร่วม
กันอย่างเป็นทางการเท่าที่ควร

6.3) ปัจจัยที่เป็นรางวัลตอบแทน

ปัจจัยที่สนับสนุนให้ชาวบ้านเข้ามา
มีส่วนร่วมที่เป็นรางวัลตอบแทนนั้น พบว่า ชาวบ้านทั้งสองพื้นที่
ได้รับผลกระทบต่ออาชีพและรายได้จากการลดลงของความอุดม
สมบูรณ์ของป่า ทำให้ปัจจัยที่เปรียบเสมือนเป็นสิ่งตอบแทนของ

การเข้าร่วมคัดค้านโครงการพัฒนาต่างๆ คือ การได้ร่วมกับกลุ่ม ช่วยกันอนุรักษ์ป่าชุมชนให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์เหมือนเดิม ทำให้ชาวบ้านสามารถประกอบอาชีพเก็บของป่า สร้างรายได้ให้กับตนเองเพื่อเลี้ยงครอบครัวได้ดีเหมือนสมัยก่อน โดยในพื้นที่ป่าชุมชนโคกหินลาดชาวบ้านสามารถเข้าไปประกอบอาชีพเก็บของป่าได้เป็นปกติ และสามารถสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านได้เป็นอย่างดี โดยตามสองข้างทางถนนสายมหาสารคาม - วาปีปทุม โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝนจะเห็นชาวบ้านนำเห็ดป่าและของป่ามาขายตามข้างทางเรียงรายอยู่ตามสองข้างทางถนน เส้นทางนี้จึงเป็นที่รู้จักกันดีในชื่อ “ถนนสายเห็ด” ซึ่งสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านในพื้นที่เป็นอย่างดี

ส่วนกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน แม้ว่าชาวบ้านจะสามารถคัดค้านโครงการของทางมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคามให้ยุติลงได้ แต่ภายหลังชาวบ้านก็ยังไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าได้อย่างเต็มที่เหมือนในอดีต เพราะในพื้นที่ที่เป็นความขัดแย้งได้มีการกำหนดข้อตกลงว่าทั้งทางมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม และชาวโคกหนองโนจะยุติการดำเนินการกิจกรรมทุกอย่างจากทั้งสองฝ่าย ชาวบ้านจึงไม่กล้าที่จะเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า เพราะเกรงกลัวจะถูกจับดำเนินคดี แต่ก็มีความตั้งใจที่ดีขึ้น มีการระดมอรวรรจจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องรวมถึงจากทางผู้นำชุมชน ให้ชาวบ้านสามารถเข้าไปหาเห็ด หาของป่าได้ แต่ต้องไม่ไปในลักษณะที่จะไปหาประโยชน์จากป่าโดยเกินความจำเป็น เช่น การตัดไม้ทำลายป่า การหาของป่าโดยการขุดเอาพืชพันธุ์หายาก เป็นต้น

ปัจจัยที่เป็นรางวัลตอบแทนที่เป็นตัวเงินนั้น ในการดำเนินงานต่างๆ ของทั้งสองพื้นที่ไม่พบว่ามีเรื่องของเงินเข้ามาเกี่ยวข้อง เนื่องจากการมาร่วมของชาวบ้านนั้นมาด้วยความตั้งใจที่จะมาทำเพื่อชุมชนของตนเอง เพื่อผลักดันให้เกิดการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ชาวบ้านได้รับผลกระทบเหมือนกัน

6.4) ปัจจัยภายในตัวบุคคล

ในการที่ชาวบ้านจะเข้ามามีส่วนร่วมกับองค์กร/กลุ่มอนุรักษ์นั้น ปัจจัยภายในตัวบุคคลนับว่ามีส่วนสำคัญในการผลักดันให้เกิดความรู้สึกที่อยากจะเข้าร่วม โดยองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่า

ชุมชนโคกหนองโน มีลักษณะที่ถือว่าเป็นปัจจัยภายในตัวบุคคลของชาวบ้านคล้ายกัน กล่าวคือ ชาวบ้านทั้งสองพื้นที่ที่มีความคาดหวังในประโยชน์ส่วนรวมร่วมกัน คือ ต้องการจะเข้ามาช่วยกันแก้ไขปัญหาของชุมชนที่เกิดจากโครงการพัฒนาที่สร้างความเสียหายให้กับป่าชุมชน และอยากจะร่วมกันอนุรักษ์พื้นที่ป่าให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์เหมือนเดิม เมื่อได้ทราบข่าวการรวมกลุ่ม หรือเมื่อถูกชักชวนจึงมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มที่ต้องเข้าร่วมด้วย เนื่องจากชาวบ้านทุกคนต่างก็ได้รับผลกระทบจากปัญหาที่เกิดขึ้นเหมือนกัน และคาดหวังว่าหากปัญหาส่วนรวมนั้นได้รับการแก้ไขแล้ว ชีวิตของตนเองจะมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

แต่องค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด มีประเด็นที่น่าสนใจคือ มีชาวบ้านบางส่วนในระยะแรกของการจัดตั้งกลุ่มนั้น ไม่ได้มีความสนใจที่จะเข้าร่วม ต่างพากันหาकिनในป่าอย่างอิสระ เนื่องจากไม่ให้ความสำคัญและไม่เห็นประโยชน์ของการเข้าร่วม ตนเองก็ยังสามารถเข้าไปหาของป่าได้ตามปกติ แต่ในภายหลังเมื่อกลุ่มเริ่มมีความเข้มแข็ง มีบทบาทต่อการพัฒนาและกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ มากขึ้น ชาวบ้านที่ไม่เคยร่วมก็หันมาร่วมด้วยเพราะรู้สึกว่าตนเองแปลกแยกจากคนอื่น ๆ ทำให้ปัจจุบันชาวบ้านเกือบทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วมภายใต้การกำหนดแนวทางการดูแลป่าโคกหินลาดขององค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาดมากขึ้น ส่วนกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน แม้ว่าการดำเนินงานหรือขับเคลื่อนแนวทางการดูแลป่า จะมาจากการนำของผู้นำชุมชนเป็นหลักก็ตาม แต่ชาวบ้านโดยทั่วไปพร้อมที่จะเข้ามาให้ความร่วมมือกับกลุ่ม สามารถนำเอาแนวทางการดูแลรักษาป่าไปดำเนินการร่วมกันได้เป็นอย่างดี

อภิปรายผล

ผลการวิจัยมีประเด็นสำคัญนำมาอภิปรายผลดังนี้

1. ที่มาและการรวมตัวเป็นเครือข่าย

ที่มาและการรวมตัวของทั้งองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโนพบว่า ทั้งสองแห่งเป็นเครือข่ายที่ประชาชนเป็นแกนนำในการจัดตั้งเพื่อการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ วิชัย แสงศรี (2552: 34) ที่กล่าวถึงการก่อรูปของเครือข่าย (Network forming) ว่าอาจเกิดได้ 2 แนวทาง คือ เครือข่ายที่

เกิดจากรัฐเข้าไปเป็นผู้ริเริ่ม (State initiative) และเครือข่ายที่ประชาชนเป็นแกนนำจัดตั้ง โดยเกิดจากการริเริ่มสร้างสรรค์ของกลุ่มประชาชนเองที่เกิดความตระหนัก และตื่นตัวในปัญหาใดปัญหาหนึ่งที่เกิดขึ้น แล้วลงมือริเริ่มในการรวมตัวกันเข้าเป็นกลุ่มเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาให้ลุล่วง และลักษณะดังกล่าวยังสอดคล้องกับแนวคิดของ ธนา ประมุขกุล (2544) ที่ได้อธิบายถึงจุดเริ่มต้นของเครือข่ายว่าเครือข่ายที่เกิดโดยธรรมชาติเป็นเครือข่ายที่เกิดจากการที่ผู้คนมีความคิดตรงกันทำงานคล้ายคลึง หรือประสบกับสภาพปัญหาเดียวกันมาก่อนมารวมตัวกัน เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประสานการณ ไปจนถึงร่วมกันแสวงหาทางเลือกใหม่ที่ดีกว่า

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของงามเนตร จรัสสูงเนิน (2538) ที่ได้ศึกษาองค์กรชุมชนเครือข่ายเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำ กรณีศึกษาองค์กรชุมชนเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ราก-แม่เลา ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ โดยพบว่าปัจจัยที่ทำให้เกิดการรวมตัวเป็นองค์กรชุมชนเครือข่ายเพื่อการจัดการทรัพยากร คือ 1) การมีปัญหาและผลกระทบร่วมกัน คือ ปัญหาความแห้งแล้ง ซึ่งเป็นผลกระทบมาจากการทำลายป่า และ 2) การมีผู้นำและคณะกรรมการในองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นที่เป็นผู้มีสำนึกรับผิดชอบสูงต่อการแก้ปัญหาของชุมชน แต่ไม่สอดคล้องกับปัจจัยข้อที่ 3 คือ การกระตุ้นให้เกิดการก่อตั้งองค์กรโดยเจ้าหน้าที่จากภายนอก เนื่องจากองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน ไม่มีหน่วยงานอื่นๆ เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในช่วงของการรวมตัวเป็นองค์กรชุมชนเครือข่าย

2. การมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมขององค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน พบว่า ในด้านการบริหารจัดการองค์กร องค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน อาศัยความไม่เป็นทางการในการบริหารจัดการ และมีรูปแบบการติดต่อประสานงานในเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการ โดยองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาดให้ความสำคัญกับระดับหมู่บ้าน มีตัวแทนจากแต่ละหมู่บ้านเข้ามาติดต่อเชื่อมโยงกับหมู่บ้านอื่นๆ และเข้ามามีส่วนร่วมกับส่วนกลาง คือ คณะกรรมการองค์กรชาว

บ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด และตัวแทนดังกล่าวก็จะนำข้อสรุปหรือนโยบายกลับไปดำเนินการในระดับหมู่บ้านของตนเอง แต่ในการติดต่อเชื่อมโยงกันนั้นบางหมู่บ้านก็ไม่ได้ติดต่อเชื่อมโยงแลกเปลี่ยนข้อมูลกับหมู่บ้านอื่นๆเท่าที่ควร รวมถึงการได้รับทราบข้อมูลข่าวสารที่ไม่ตรงกัน ซึ่งลักษณะดังกล่าว สอดคล้องกับ ประพจน์ ช่างภูศรี (อ้างถึงใน สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 1-12, 2547: 9) ที่ได้เสนอรูปแบบของเครือข่ายที่พิจารณาจากลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกและแกนกลางประสานเครือข่ายว่า เครือข่ายรูปแบบกระจาย เป็นเครือข่ายองค์กรแกนหรือกลุ่มแกนกลางประสาน ตลอดจนสมาชิกมีการติดต่อสื่อสารประสานงานร่วมมือซึ่งกันและกัน กระจายการประสานงานเชื่อมโยงประสานสัมพันธ์กันในระดับสมาชิกด้วยกันและกับกลุ่มแกน ซึ่งกลุ่มแกนจะคอยทำหน้าที่เอื้ออำนวยความสะดวกต่างๆ ให้แก่สมาชิก และยังสอดคล้องกับ Starkey. (1997: 18) ที่ได้กล่าวถึงการเกิดขึ้นของเครือข่ายในรูปแบบเครือข่ายที่มีการร่วมมือและแลกเปลี่ยนข้อมูลผ่านองค์กรที่เป็นศูนย์กลางของเครือข่าย

ขณะที่รูปแบบการติดต่อประสานงานในเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน อาศัยการทำงานในลักษณะไม่เป็นทางการในการติดต่อเชื่อมโยงกันระหว่างหมู่บ้านต่างๆ ผ่านตัวแทนหมู่บ้านซึ่งส่วนมากจะเป็น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และชาวบ้าน เข้ามาเป็นแกนนำหลักในการดำเนินการของกลุ่ม และจะนำแนวคิด นโยบาย หรือกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มลงไปประชาสัมพันธ์ให้กับชาวบ้านในหมู่บ้านของตนให้ยึดถือปฏิบัติตามต่อไป แต่การติดต่อเชื่อมโยงกันของหมู่บ้านต่างๆ ไม่ได้ครบถ้วนสมบูรณ์ ยังมีบางหมู่บ้านที่ไม่ได้เข้ามาร่วมกับหมู่บ้านอื่นๆ อย่างเต็มที่ และได้รับข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโนไม่ตรงกัน โดยลักษณะดังกล่าว สอดคล้องกับ Starkey. (1997: 18) ที่ได้กล่าวถึงลักษณะของการเชื่อมโยงกันขององค์กรภายในเครือข่าย โดยที่ไม่มีการเป็นศูนย์กลางของเครือข่าย ซึ่งลักษณะแบบนี้ถือได้ว่าเป็นเครือข่ายที่สมบูรณ์แบบในทางทฤษฎี แต่ไม่เหมาะสมในการนำไปใช้ เนื่องจากไม่มีองค์กรที่เป็นศูนย์กลางของเครือข่ายในการอำนวยความสะดวกในด้านต่างๆ ให้กับสมาชิกในเครือข่าย นอกจากนี้ลักษณะที่บางหมู่บ้านขององค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาดไม่ได้ติดต่อเชื่อมโยงแลกเปลี่ยนข้อมูลกับหมู่บ้านอื่นๆ อย่างเต็มที่ และการติดต่อเชื่อมโยงกันของหมู่บ้านต่างๆ ของกลุ่มอนุรักษ์ป่า

ชุมชนโคกหนองโนที่ไม่ครบถ้วนสมบูรณ์นั้น สอดคล้องกับ ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์ (2556: 437) ซึ่งอธิบายถึงลักษณะ โครงสร้างขององค์กรเครือข่ายที่ถูกกำหนดจากความเหนียวแน่น ของความสัมพันธ์ในเครือข่าย (Related embeddedness) ใน ระดับองค์กร โดยพิจารณาว่าเครือข่ายมีความเหนียวแน่นหรือ อ่อนแอ (Strong and weak tie) ตำแหน่งความใกล้ชิดในเครือ ข่าย (Closure) และปฏิสัมพันธ์ในเครือข่าย (Embeddedness interactions) และสอดคล้องกับ Burt. (อ้างถึงใน ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์, 2556) กล่าวว่า การที่แต่ละกลุ่มมุ่งทำกิจกรรม ของตนเองโดยไม่สนใจกลุ่มอื่น คือ การมีหลุมในโครงสร้าง ระหว่างคน 2 กลุ่มของเครือข่าย ซึ่งหากในเครือข่ายมีสมาชิกบาง คนที่มีหลุมจะไม่มีประสิทธิภาพในการได้มาซึ่งข้อมูล

3. ปัจจัยที่สนับสนุนการมีส่วนร่วม

ปัจจัยที่ทำให้องค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคก หินลาดประสบความสำเร็จมากกว่ากลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคก หนองโน คือ ระบบการบริหารจัดการขององค์กร และความ ชัดเจนของผู้นำองค์กร ซึ่งสอดคล้องกับ ธนา ประมุขกุล (2544) ที่กล่าวว่า ไม่ว่าในเครือข่ายใหญ่หรือเล็ก สมาชิกมากหรือน้อย การจัดการจะคงเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญ ของความสำเร็จของ องค์กรเสมอ โดยเฉพาะเครือข่ายที่มีพื้นฐานสมาชิกหลากหลาย มารวมกันโดยอิสระ ไม่ถือการสั่งการเป็นกลไกหลักนั้น การจัดการจะมีความสำคัญยิ่งขึ้น และสอดคล้องกับ สมพันธ์ เตชะอธิก (2540: 3) ที่กล่าวว่า การบริหารจัดการ ถือเป็นเรื่องชี้ขาด ความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน การจัดการที่มีประสิทธิภาพ จะต้องประกอบไปด้วย 1) การตัดสินใจร่วมกัน สมาชิกต้องมีความรู้ลึกเป็นเจ้าของ มีความตระหนักร่วมตัดสินใจ ไม่ปล่อยให้ เป็นการตัดสินใจของผู้นำฝ่ายเดียว 2) โครงสร้างและบทบาท หน้าที่ การแบ่งบทบาทหน้าที่ควรแบ่งให้เป็นตำแหน่งที่มีเนื้อหา งานให้ปฏิบัติจริง 3) สถานที่และวัสดุอุปกรณ์เพื่อเป็นศูนย์กลาง ในการประชุมการจัดกิจกรรมการเก็บวัสดุอุปกรณ์และใช้ประโยชน์อื่นๆ สำหรับชุมชน 4) กฎกติการ่วมกัน ซึ่งถือเป็นข้อตกลง ร่วมกัน เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติ 5) การสื่อสารระหว่างผู้นำกับ สมาชิกองค์กร การสื่อสารมีความสำคัญมาก ช่วยให้เกิดการรับรู้ เข้าใจและร่วมมือกันมากขึ้น และ 6) การควบคุมตรวจสอบ ต้อง มีการควบคุมตรวจสอบอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้มีการรับรู้กันอย่าง โปร่งใส โดยเฉพาะด้านการเงิน

นอกจากนี้ยังพบว่า การมีความชัดเจนในตัวผู้นำ องค์กรขององค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด สามารถ เพิ่มศักยภาพให้กับองค์กรได้เป็นอย่างมาก ทั้งในสร้างการ ยอมรับ และการติดต่อเชื่อมโยงขอการสนับสนุนจากหน่วยงาน อื่นๆ ภายนอก ซึ่งสอดคล้องกับ สมพันธ์ เตชะอธิก (2540: 3) ที่กล่าวว่า ผู้นำถือเป็นผู้กุมความอยู่รอดขององค์กรชุมชน หากผู้นำได้รับการยอมรับ มีบารมี มีความสามารถ ปฏิบัติดี สร้างความสามัคคีและคิดถึงส่วนรวมจริงๆ ก็จะสามารถนำพา องค์กรไปสู่ความเข้มแข็งได้ แต่ก็ไม่ควรปล่อยให้การตัดสินใจ เป็นของผู้นำฝ่ายเดียว และยังสอดคล้องกับ สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2540: 121) ที่จำแนกองค์ประกอบหลักขององค์กร ชุมชนที่จะทำให้องค์กรชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้จะต้องประกอบ ไปด้วย การมีอุดมการณ์ร่วมกัน การมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ ร่วมกัน การมีผลประโยชน์ร่วมกัน มีผู้นำ และมีการบริหารจัดการ องค์กร ในระดับพื้นฐาน กล่าวคือ การมีการตัดสินใจร่วมกัน และ มีโครงสร้าง บทบาทหน้าที่ เป็นรูปแบบมาตรฐาน นั่นคือการมี คณะกรรมการดำเนินงานขององค์กร

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

องค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด และกลุ่ม อนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน เป็นองค์กรหรือกลุ่มที่เกิดจากการ รวมตัวกันของชาวบ้านที่ต้องมาแก้ไขปัญหาของชุมชน จากผลกระทบของโครงการพัฒนาที่เข้ามาดำเนินการในพื้นที่ป่า สาธารณะ และสร้างความเสียหายให้กับผืนป่า โดยรวมแล้ว ลักษณะโดยทั่วไปของพื้นที่ทั้งสองค่อนข้างคล้ายกัน เนื่องจากมี ปัจจัยพื้นฐานที่มีลักษณะคล้ายกัน ซึ่งได้แก่ ประวัติของชุมชน รอบป่า ที่ตั้ง ลักษณะทางภูมิศาสตร์ วิถีชีวิตของชุมชน และ ศาสนา พิธีกรรมและความเชื่อ แต่อย่างไรก็ดี พบว่า กลุ่มอนุรักษ์ ป่าชุมชนโคกหนองโน ยังขาดการให้ความสำคัญกับการบริหาร จัดการองค์กรที่เป็นระบบ และการกำหนดตัวผู้นำองค์กรที่ชัดเจน ซึ่งกลุ่มเน้นให้ความสำคัญกับการป้องกันป่ามากกว่า กิจกรรม ด้านอื่นๆ อาจกล่าวได้ว่า องค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคก หินลาด มีการบริหารจัดการความเป็นองค์กรเครือข่ายของตนเอง ได้ดีกว่ากลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน เนื่องจากการดำเนิน งานขององค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด คำนึงถึงการ

สร้างการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในทุกๆ ส่วน มีการกำหนดโครงสร้างการทำงาน โครงสร้างการบริหารขององค์กร ระบบสายการทำงาน กิจกรรมและการประชุม บัณฑิตเหล่านี้ถือว่าเป็นตัวแปรที่สำคัญที่จะทำให้องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนประสบความสำเร็จและสามารถดำเนินงานได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

1. การทำงานขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชน ควรเน้นกระบวนการการมีส่วนร่วมในการระดมความคิดของสมาชิกและชาวบ้านในชุมชนเพื่อจัดทำกิจกรรมหรือโครงการที่เกิดขึ้นจากความต้องการของคนในชุมชนอย่างแท้จริง ทั้งเพื่อการแก้ไขปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชนและการพัฒนาศักยภาพในด้านอื่นๆ

2. องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนควรสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกันกับองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนอื่นๆ ในพื้นที่ใกล้เคียง ให้สามารถประสานความร่วมมือ และเป็นกำลังสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การสนับสนุนกิจกรรมที่สามารถเพิ่มศักยภาพขององค์กรและบุคลากรภายในองค์กร การของบสนับสนุนช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก การร่วมกันผลักดันโครงการต่างๆ แม้กระทั่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนด้วยกันเอง เพื่อให้องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนนั้นสามารถแก้ไขปัญหาและบริหารจัดการท้องถิ่นของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

3. ในการทำงานขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนควรส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนอื่นๆ ในสังคม เช่น หน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) และหน่วยงานเอกชน เป็นต้น เพื่อให้องค์กรเป็นที่ยอมรับในสังคม ส่งเสริมให้การดำเนินกิจกรรมขององค์กรได้รับการสนับสนุนจากภาคส่วนต่างๆ ซึ่งจะเป็แรงผลักดันสำคัญที่จะทำให้การดำเนินงานขององค์กรประสบความสำเร็จยิ่งขึ้น

4. องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนจำเป็นต้องมีการสร้างผู้นำรุ่นใหม่ เพื่อสืบสานเจตนารมณ์เกี่ยวกับจิตสำนึกรักษ์และหวงแหนพื้นที่ป่าสาธารณะในชุมชนของตนเอง และให้การดำเนินงานขององค์กรสามารถดำเนินการต่อไปได้อย่างยั่งยืน

5. ควรมีการสร้างแนวทางและรูปแบบการทำงานที่ชัดเจน รวมถึงต้องกำหนดโครงสร้างบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ และรูปแบบการจัดองค์กรอย่างเป็นทางการ

เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดทำแผนกิจกรรม การสนับสนุนช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก และการเชื่อมโยงกับองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนอื่นๆ

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความช่วยเหลือและความกรุณาอย่างสูงของ รองศาสตราจารย์ ดร. ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้สละเวลาอันมีค่าให้คำแนะนำ ข้อคิดเห็น และสอบถามถึงความคืบหน้าของการทำวิทยานิพนธ์อย่างสม่ำเสมอ รวมไปถึง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมศักดิ์ ดำริชอบ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อัครณัฐ วงศ์ปรีดี ซึ่งเป็นคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำและข้อคิดเห็นที่ช่วยปรับปรุงให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญทั้งชาวบ้านชุมชนโคกหินลาด และชาวบ้านชุมชนโคกหนองโน จังหวัดมหาสารคาม และผู้ให้ข้อมูลคนอื่นๆ ที่คอยอำนวยความสะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เอกสารอ้างอิง

งามเนตร จริ่งสูงเนิน. (2538). **องค์กรชุมชนเครือข่ายเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเขตพื้นที่ลุ่ม น้ำ : กรณีศึกษาองค์กรชุมชนเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ ราก-แม่เลา ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่แตงจังหวัด เชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์. (2556). **ทฤษฎีองค์การ มุมมองต่าง กระบวนทัศน์**. สมุทรปราการ : บริษัท ดี.เค.ปรี้นติ้ง เวิลด์ จำกัด.

ชนา ประมุขกุล. (2544). เครือข่าย. ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพ เขต 6 ขอนแก่น. **วารสารการส่งเสริมสุขภาพ และอนามัยสิ่งแวดล้อม**. 24, 3 (กรกฎาคม-กันยายน).

นักวิจัยประจำสถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัย ขอนแก่น. (2540). **องค์กรชุมชน: กลไกเพื่อ แก้ปัญหาและพัฒนา สังคม**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว).

ระวี ธาร. (2551). **ป่าชุมชน ความมั่นคงแห่งชีวิตท่ามกลาง ความเปลี่ยนแปลงและภาวะโลกร้อน**. กรุงเทพฯ : แผนงานสนับสนุนความร่วมมือในประเทศไทย ศูนย์ฝึ กอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก.

รุ่งโรจน์ เพชรบุรณิน. (2546). **เครือข่ายภาคประชาชนในการป้องกันและแก้ไขปัญห การทุจริตคอร์รัปชัน**. วิทยานิพนธ์ สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิชัย แสงศรี. (2552). **การศึกษาวิเคราะห์และพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการเครือข่ายสถานศึกษาในเขต พื้นที่ชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วีระศักดิ์ เครือเทพ. (2550). **เครือข่าย : นวัตกรรมการทำงาน ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สมพันธ์ เตชะอธิก. (2540). **องค์กรชาวบ้าน**. กรุงเทพฯ : เจริญวิทยาการพิมพ์.

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. (2540). **การพัฒนาความเข้มแข็งองค์กรชาวบ้าน**. กรุงเทพฯ : เจริญวิทยาการพิมพ์.

สิริพัฒน์ ลาภจิตร. (2550). **ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจมีส่วนร่วมของประชาชนในการสนับสนุนการบริหารงาน องค์การบริหารส่วนตำบล อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี**. วิทยานิพนธ์ รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เสรี พงศ์พิศ. (2548). **เครือข่าย ยุทธวิธีเพื่อประชาชนเข้มแข็งชุมชนเข้มแข็ง**. กรุงเทพฯ : โครงการ มหาวิทยาลัยชีวิต สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน.

สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 1-12. (2547). **รายงานการศึกษาเรื่อง โครงการศึกษารูปแบบ การเสริมสร้างเครือข่ายพัฒนาสังคมและ สวัสดิการ**. กรุงเทพฯ : กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ.

อนุรักษ์ นิยมเวช. (2554). **บทความเกี่ยวกับการพัฒนาการเมือง และการมีส่วนร่วมของประชาชน**. กรุงเทพฯ : สำนักการพิมพ์ สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา.

Starkey, P. (1997). **Networking for Development**. London: International Forum for Rural Transport and Development.